

УДК 341.4+316.48

І.І. КОПАЙГОРА, канд. юрид. наук, доц.,
Криворізький технічний університет

ФУНКЦІЇ І СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

Ключові слова: функції, структура, соціальний конфлікт

Поглиблення знань щодо сутності механізму конфліктології в правовому та соціальному громадянському суспільстві є нагальною потребою у побудові правової демократичної держави.

Цій проблемі були присвячені роботи О.М. Бандурки, В.А. Друзя, Л.М. Герасіна, М.І. Панова, В.М. Кудрявцева, Р. Денердорфа та інших вчених. Але прогалина стосовно функцій та структури соціального конфлікту у науковій літературі все ще існує. Ця прогалина й обумовила мету дослідження, якою є визначення функцій та структури соціального конфлікту.

Так, у літературі функції конфлікту розглядаються з різних позицій. На думку М.І. Панова, залежно від відповідності основним сферам суспільного життя, функції конфлікту можна поділити на два види - матеріальні та духовні.

Матеріальна функція конфлікту проявляється в тому, що різноманітні конфлікти, в тому числі юридичні, здебільшого пов'язані з економічною стороною суспільного життя. Це матеріальний інтерес, користь, втрата. В економічно розвинутих країнах негативні наслідки соціальних конфліктів особливо відчутні. Висока вартість техніки, складність технологічного процесу роблять навіть незначний виробничий конфлікт досить утратним з економічної точки зору. Розмір матеріальних втрат залежить від масштабів самого конфлікту. Але матеріальні функції можуть мати й творчий аспект. Так, у процесі конфлікту та чи інша сторона може не тільки оволодіти, але й опанувати матеріальними цінностями, яких у неї не було до початку зітк-

нення. Отже, конфлікт може сприяти загальному прогресу і розвитку матеріального виробництва.

Духовна функція конфлікту проявляється у вигляді стимулятора швидких і важливих змін у духовній сфері суспільства. В процесі соціальних конфліктів руйнуються норми, цінності, ідеали, що були притаманні колишнім часам, відчувається радикалізація суспільної свідомості. Конфлікт начебто перериває процес звичайної односторонньої оцінки подій і створює умови для того, щоб побачити життя з іншого боку, який був розкритий.

Крім матеріальних і духовних функцій конфлікту М.І. Панов виділяє ще і сигнальну, інформаційну, диференційну та динамічну функції. В основу такого поділу покладено особливості соціального організму. Аналізуючи кожен із цих видів функцій соціального конфлікту, М.І. Панов вважає, що:

Сигнальна функція соціального конфлікту - це такий сигнал про необхідність прийняття термінових дій для пошуку та усунення причин суспільного напруження, ретельного вивчення обставин, які створили конфліктну ситуацію.

Інформаційна функція є близькою до сигнальної, але й дещо відмінною - вона значно ширше, ніж просте свідчення соціальних негараздів. Розгортання, протікання, повороти конфліктної ситуації несуть значну інформацію про чинники, які її породили і вивчення яких є важливим засобом пізнання суспільних процесів.

Диференційна функція характеризує процес суспільної диференціації, яка виникає під впливом конфлікту, що часто проходить через зміну та руйнування колишніх соціальних структур. Під впливом конфлікту процес соціальної диференціації розвивається в двох протилежних напрямках, тобто відбувається поляризація протиборчих сил. Але разом із тим, триває процес - об'єднання, інтеграція соціальних сил навколо нових центрів тяжіння і консолідації.

Динамічна функція. В кожному соціальному конфлікті закладена можливість більш швидкими темпами спрямувати суспільний розвиток і здійснювати соціальні зміни. Ця думка чітко визначена у неомарксизмі (класова боротьба, соціальна революція). Конфлікт вносить у розмірний, плинний рух соціального життя докорінні зміни. Звичайні норми поведінки та діяльності, що роками задовольняли людей, відкидаються з дивною рішучістю і без всякого жалю [1, с.39-40].

Слід погодитися з такою думкою М.І. Панова щодо класифікації і змісту функцій соціальних конфліктів. Але, як на нас, таке твердження не враховує умови конкретної соціальної ситуації. Тому, аналізуючи функції соціального конфлікту в залежності від характеру суспільно-політичної системи, слід враховувати умови конкретної соціальної ситуації. На думку М.Е. Кенделя, ступінь функціональності чи дисфункціональності конфлікту визначається тільки в контексті певної соціальної системи, тільки при аналізі суспільних відносин, в умовах яких конфлікт виникає і розгортається [2, с.78].

Соціальні конфлікти, які ми аналізуємо, в більшості обумовлені економічною стороною суспільного життя. Цей взаємозв'язок виражається в матеріальних інтересах, вигодах, стимулах та ін. Встановлення і вирішення протиріч пов'язано з матеріальною функцією конфлікту.

Динамічна функція конфлікту віддзеркалює його здатність більш швидкими темпами прискорити процес суспільного розвитку. Через аналіз протилежних інтересів з'являється можливість для визначення потрібних змін. Так, наприклад, хвиля селянських виступів, страйковий рух робітничого класу, опозиційні виступи інтелігенції в роки воєнного комунізму вплинули на потребу укріплення законності і правопорядку, перебудови соціально-економічних відносин у містах і селах. В умовах соціально-економічної і політичної кризи макроконфлікт фактично відіграв роль інструменту

перебудови суспільних відносин в країні. Відбулася і зміна тактики більшовицької партії, в країні була запроваджена нова економічна політика, визначалася тенденція розвитку держави як правової.

Поряд із визначенням основних функцій соціального конфлікту, на нашу думку, слід встановити тип конфлікту, який розгортається. У самому загальному вигляді всю сукупність соціальних конфліктів можна поділити на певні типи. Це соціально-економічні, політичні, юридичні і духовно-ідеологічні. Таку типологію проводить В.М. Кудрявцев [3, с.9], і з нею слід погодитися, так як вона найбільш вірно відповідає умовам сьогодення. Згідно такої типології ми й будемо здійснювати дослідження соціальних конфліктів.

Якщо при соціологічному аналізі різних типів соціальних конфліктів робиться акцент на вивчення протистояння між соціальними верствами людей, то правовий аналіз передбачає розкриття протистояння між державно-правовими спільнотами та фізичними, юридичними особами, а також між останніми, які виступають в якості індивідів, що володіють цілою сукупністю прав і обов'язків, закріплюючих їх відносно самостійний юридичний статус [4, с.18-19].

Правовий аналіз передбачає, що соціальні спільноти будуть розглядатися як носії колективних прав, що витримують протидію з боку суб'єктивних юридичних домагань, а взаємовідносини між фізичними особами не з точки зору їх системних і цілісних соціальних якостей, а в аспекті виникнення та потреби подолання протиріч, що виникли між правовими властивостями людей.

В зв'язку з цим ми віддаємо перевагу тим типам конфліктів, в яких протистояння пов'язане з правовими відносинами сторін, коли поведінка суб'єктів конфлікту, а також його об'єкт мають правові ознаки, а сам конфлікт обумовлює певні юридичні наслідки. До таких конфліктів відносяться, перш за все, трудові, виробничі, а також конфлікти у сфері політики та ідеології. Так, наприклад,

індивідуальні трудові конфлікти виникали, як правило, між підприємцями та окремим працівником з приводу розбіжностей, які склалися у зв'язку з не усуненими правопорушеннями в процесі застосування норм трудового законодавства, а також у зв'язку з встановленням нових норм або зміною існуючих умов праці.

Колективні конфлікти зачіпали права та інтереси групи працівників, впливали на економічний та правовий статус усіх його членів. Ці конфлікти проявлялися у формі страйків і заявою певних вимог, «італійських» страйків - масових зборів і мітингів, демонстрацій і колективних скарг у вищестоящі інстанції.

Конфлікт, як багатомірний прояв складної сукупності суспільних протиріч, має свою структуру, під якою розуміється сукупність стійких зв'язків конфлікту, забезпечуючи його цілісність, тотожність самому собі, відмінність від інших явищ соціального життя, без яких він не може існувати як динамічно взаємопов'язана цілісна система та процес. Серед понять, що характеризують структуру конфлікту, виділяються такі: конфліктна ситуація, суб'єкти конфлікту, предмет і об'єкт конфлікту, а також умови його здійснення.

Основним структурним елементом соціального конфлікту є його суб'єкт [5, с.53]. Ним можуть виступати окремі фізичні та юридичні особи, соціальні верстви, класи, держава, тобто ті, хто здатний створювати конфліктну ситуацію і відносно самостійно впливати на хід конфлікту відповідно до своїх інтересів, здійснювати вплив на поведінку та стан інших, створювати ті чи інші зміни в соціальних відносинах.

Рівень організації конфліктуючих суб'єктів – це найважливіший показник систематичності та послідовності їх дій в процесі розгортання конфліктного протистояння. Ми виділяємо два типи груп суб'єктів конфліктів: з високим і більш низьким рівнем організації. Для перших характерно: виражена ідентичність, прихильність загальним інте-

ресам, наявність певної групової структури і лідери. До таких суб'єктів відноситься держава, церква, політичні партії, громадські організації. Менш організовані групи характеризуються незначною кількістю учасників, відсутність чіткої організаційної структури, частковим чи тимчасовим включенням членів у групу: трудові колективи і окремі професійні, молодіжні (студентські) групи тощо.

Аналіз відношень конфліктуючих сторін передбачає врахування характеру їх взаємодії. Для цього слід визначити ступінь інтенсивності взаємодії конфліктуючих сторін [6, с.102-103]. Дослідження дозволяє розрізняти конфлікти слабкої та високої інтенсивності, маючи при цьому не просту кількісну градацію, а суттєво інші феномени. Система пріоритетів у конфліктах малої інтенсивності інша, ніж у конфліктах високої інтенсивності. Якщо у перших домінують суб'єктивні фактори (розбіжність типів соціалізації, спосіб життя та ін.), то у других вирішальне значення має колізія інтересів і ситуацій.

Так, наприклад, якщо громадянська війна, збройні виступи селян у період політики «воєнного комунізму», збройні повстання і заговори білогвардійців, «червоний» та «білий» терор, голодомор тощо ми відносимо до конфліктів високої інтенсивності, то окремі виступи «старої» інтелігенції, церковнослужителів, опозиційна діяльність представників різноманітних політичних партій подаються як конфлікти малої інтенсивності.

Важливим структурним параметром, який характеризує змістовну сторону конфлікту, є предмет. Як уже наводилося вище, основою любого конфлікту є протиріччя. У ньому віддзеркалюється зіткнення інтересів і цілей сторін. Боротьба, яка здійснюється у конфлікті, відображає прагнення сторін вирішити це протиріччя на свою користь. Але проблема конфлікту залишається незмінно до того часу, поки протиріччя не буде вирішеним. Суб'єкти конфлікту оперують таким поняттям, як предмет конфлікту. У ньому віддзеркалюється звичайне сприйняття основного

протиріччя конфлікту [7, с.234]. Таким чином, предмет конфлікту - це об'єктивно існуюча чи уявна проблема, яка слугує основою конфлікту. Це те протиріччя, за якого і ради вирішення якого сторони вступають у протиборство.

Ще одним неодмінним атрибутом конфлікту є його об'єкт. Негайно виділити його в кожному випадку не завжди можливо. Легше визначається проблема чи предмет конфлікту. Об'єкт завжди знаходиться в його глибині, він є основою проблеми, центральною ланкою конфліктної ситуації. Тому його можна розглядати як причину, привід для конфлікту. Об'єктом конфлікту може бути матеріальна (ресурс), соціальна (статус) чи духовна цінність, до володіння чи користування якою прагнуть суб'єкти конфлікту.

Як будь-яке соціальне явище конфлікт слід розглядати як процес, який має певні періоди та етапи протягом яких, він виникає, розвивається і вирішується. У сучасній науці існує декілька варіантів визначення динаміки соціальних конфліктів. На думку А.С. Карміна, динамічними показниками є: 1) передконфліктна ситуація; 2) інцидент; 3) ескалація; 4) кульмінація; 5) вирішення конфлікту; 6) післяконфліктна ситуація [8, с.48-49].

Основними періодами розвитку конфлікту, на думку А.Я. Анцупова і А.І. Шипілова, є: 1) латентний період (передконфлікт); його етапи: виникнення об'єктивної проблемної ситуації, усвідомлення об'єктивної проблемної ситуації, спроба вирішити проблему неконфліктним способом, передконфліктна ситуація; 2) відкритий період (власне конфлікт); його етапи: інцидент, ескалація, збалансована дія; завершення конфлікту; 3) латентний період (післяконфліктна ситуація); його етапи: часткова нормалізація відносин, повна нормалізація відносин [7, с.263].

На думку Н.П. Осипова, основними етапами конфлікту є: 1) прихована (латентна) подія; його етапи: виникнення об'єктивної проблемної ситуації, усвідомлення суб'єктом об'єктивної проблемної ситуації і своїх інте-

ресів у ній, спроба розв'язати потенційно конфліктну ситуацію неконфліктними способами, чітко визначаються позиції обох сторін у запланованій взаємній боротьбі і проводяться підготовчі дії до неї; 2) відкрита фаза в динаміці конфлікту: його обставини; очевидна наявність конфлікту; дії учасників конфлікту стають практичними і набувають певної зовнішньої форми; про конфлікт, що вийшов із латентної форми, дізнаються сторонні треті особи [1, с.76-78].

Наведені погляди вчених на динаміку соціальних конфліктів правильно відображають суть самого конфлікту і враховують ту конкретну ситуацію, в якій виникає, протікає і завершується соціальний конфлікт.

Таким чином, проведене дослідження питань соціального конфлікту дозволило встановити у загальних рисах його функції та структуру, розуміння яких буде сприяти поглибленню знань цього соціального явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конфліктологія / за ред. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків : Право, 2002. – С. 39–40.
2. Кендель П. Е. Социальный конфликт в монической системе (опыт теоретического анализа) / П. Е. Кендель // Рабочий класс и современный мир. – 1990. – № 6. – С. 78.
3. Кудрявцев В. Н. Юридический конфликт / В. Н. Кудрявцев // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 9.
4. Жеребин В. С. Правовая конфликтология. – Ч.1 / В. С. Жеребин. – Владимир, 1999. – С. 18-19.
5. Запрудский Ю. Г. Внутри конфликта / Ю. Г. Запрудский // Социологические исследования. – 1993. – № 7. – С. 53.
6. Галкин А. А. Главная пружина конфликтности. Социальные конфликты в меняющемся российском обществе (детерминация, развития, разрешение) / А. А. Галкин // Политические исследования. – 1994. – № 2. – С. 102-103.

7. Анцупов А. Я. Конфликтология / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : Юнити, 1999. – С. 234.

8. Конфликтология / под. ред. А. С. Кармина. – СПб. : Изд-во «Лань», 1999. – С. 48–49.

Копайгора І. І. Функції і структура соціального конфлікту / І. І. Копайгора // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 342–346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09kiicck.pdf>

Розглянуто основні функції та типи соціального конфлікту, такі його структурні елементи, як суб'єкт та об'єкт; атрибути, періоди розвитку та основні етапи конфлікту.

Копайгора И.И. Функции и структура социального конфликта

Рассмотрены основные функции и типы социального конфликта, такие его структурные элементы, как субъект и объект; атрибуты, периоды развития и основные этапы конфликта.

Kopajgora I.I. Function and Structure of the Social Conflict

The basic functions and types of the social conflict, its structural elements, as the subject and object are considered; attributes the periods of development and the basic stages of the conflict.

Форум права Форум права